

IQLIM O‘ZGARISHINING IQTISODIYOT, EKOLOGIYA VA IJTIMOIIY SOHAGA TA‘SIRINI BAHOLASH

Urganch davlat pedagogika instituti Filologiya va tarix fakulteti
2-bosqich talabaasi Sh.Rozzoqov, Maxsudbekova.D

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi eng dolzarb muammolardan biri: iqlim o‘zgarishi oqibatida yuzaga keladigan iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ta’sirlar va ularni yumshatish imkoniyatlari xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Iqlim o‘zgarishi, yerdagi ekologik o‘zgarishlar, energiya ta’minoti, ijtimoiy tengsizlik, yashil energiyaga o‘tish, biodiversitetning yo‘qolishi, karbon bozorini yaratish.

Iqlim o‘zgarishi (yoki global isish) — bu dunyo bo‘ylab o‘rtacha haroratning vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi va odatda iqlim tizimlaridagi uzluksiz o‘zgarishlarni anglatadi. Bu jarayon asosan inson faoliyati, masalan, sanoat inqilobi davridan boshlab karbon dioksid (CO₂) va boshqa issiqlik saqlovchi gazlarning atmosferaga chiqishi natijasida yuzaga kelgan. Iqlim o‘zgarishi quyidagi omillarni o‘z ichiga oladi:

Issiqlik saqlovchi gazlar — masalan, karbon dioksid (CO₂), metan (CH₄), azot oksidlari (N₂O) va boshqa gazlar atmosferada ko‘payib, Yerga tushgan quyosh nurlari issiqligini saqlab qoladi, bu esa global haroratning ko‘tarilishiga olib keladi.

Yerdagi ekologik o‘zgarishlar — o‘rmonlarning kesilishi, tog‘lar va daryolarni buzish hamda qishloq xo‘jalik ishlari ko‘payishi iqlimni o‘zgartiradigan omillar bo‘lishi mumkin.

Okeanlarning isitilishi va muzlarning erishi — okeanlarning isishi, muzliklarning erishi va dengiz sathining ko‘tarilishi iqlim tizimiga ta’sir qiladi.

Iqlim o‘zgarishining ta’sirlari quyidagilarga olib kelishi mumkin:

Iqlim o‘zgarishi haroratning ko‘tarilishi, kuchli bo‘ronlar, yomg‘ir va qurg‘oqchiliklar ortishi, ekologik ta’sirlar ko‘plab o‘simlik va hayvonlar turlarining yo‘qolishi, ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirlar qishloq xo‘jaligi va suv resurslariga ta’siri, insonlar uchun yashash muammolarining paydo bo‘lishiga olib keladi.

Iqlim o‘zgarishi hozirgi kunda global darajada katta muammo bo‘lib, turli mamlakatlar tomonidan buni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashga qaratilgan choralar ko‘rilmogda.

Iqlim o'zgarishi — bu global haroratning ortishi, atmosferadagi gazlar miqdorining o'zgarishi va shu bilan bog'liq boshqa ekologik va ijtimoiy jarayonlarning ta'sirini anglatadi. Iqlim o'zgarishining iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy sohalarga bo'lgan ta'siri juda katta va keng qamrovli. Quyida bu ta'sirlarning asosiy jihatlari keltirilgan, xususan,

Iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qurg'oqchilik, sel va ekstremal ob-havo sharoitlari hosilni kamaytiradi, bu esa oziq-ovqat narxlarining oshishiga, oziq-ovqat yetishmovchiligi va qashshoqlikni kuchayishiga olib kelishi mumkin.¹

Energiya ta'minoti – issiq va sovuq davrlarning ko'payishi, energiya sarfini o'zgartiradi. Misol uchun, havoning ortiqcha issiqligi sovutish tizimlariga bo'lgan talabni oshiradi, bu esa energiya talabini orttiradi.

Qishloq va shahar infratuzilmasi – iqlim o'zgarishining ta'siri shahar infratuzilmasini, shu jumladan transport va energetika tarmoqlarini ham zaiflashtiradi. Suv toshqinlari, kuchli yomg'irlar va boshqa ekstremal holatlar ta'minot tizimlarini buzishi mumkin.

Ekologik ta'sirlar: Biodiversitetning yo'qolishi – iqlim o'zgarishi o'simliklar va hayvonlar turlarining yashash muhitlarini o'zgartiradi, ba'zilarini yo'q qiladi yoki migratsiya qilishga majbur qiladi. Bu ekosistemalar muvozanatiga jiddiy tahdid soladi va yovvoyi tabiatni yo'q qilish xavfini oshiradi.

Suv yetishmovchiligi va suv resurslari – iqlim o'zgarishi suv resurslarining kamayishiga olib keladi, chunki qurg'oqchilik va qishloq xo'jalik faoliyatining ortishi suv manbalarini kamaytiradi.

Okeanlarning kislorod darajasining pasayishi – okeanlarning harorati oshishi va kislotalanishi korallar riflarning yo'qolishiga olib keladi va bu ekosistemalar uchun katta xavf tug'diradi.²

Ijtimoiy ta'sirlar: Migratsiya – iqlim o'zgarishidan aziyat chekayotgan hududlarda yashovchi aholi o'z uylarini tark etishga majbur bo'lishi mumkin. Bu “iqlimga oid migratsiya” deb ataladi va dunyo bo'ylab ijtimoiy va siyosiy tartibsizliklarni kuchaytiradi.

¹ Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агроклиматические и водные ресурсы Республики Узбекистан. -Ташкент: НИГМИ, 2007.

² Шульц В.Л. Реки Средней АзииЛ.: Гидрометеоиздаз; 1965.

Sog‘liqni saqlash – iqlim o‘zgarishi xavfli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo‘lishi mumkin, masalan, issiq havodan kelib chiqqan yurak va nafas olish kasalliklari, shuningdek, suyuq va havo orqali yuqadigan kasalliklar (masalan, malyariya va deng).

Ijtimoiy tengsizlik – iqlim o‘zgarishi ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, chunki kam ta‘minlangan va zaif guruhlar, masalan, qishloq aholisining yoki kichik orollar davlatlarining aholisining iqlimga ta‘sirlanish xavfi yuqori. Bu ularning sog‘lig‘i, iqtisodiy holati va xavfsizligini yanada yomonlashtirishi mumkin.

Iqlim o‘zgarishining ta‘siri iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy sohalarda juda katta. Ushbu muammolarni hal qilish uchun global hamkorlik, yangi texnologiyalarni rivojlantirish, barqaror energiya manbalariga o‘tish va ijtimoiy himoya tizimlarini kuchaytirish zarur. Aks holda, iqlim o‘zgarishi global miqyosda jiddiy ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik krizislarga olib kelishi mumkin.

Iqlim o‘zgarishi jahon hamjamiyati diqqat markazidagi muammo bo‘lib uni yumshatishning bir qancha imkoniyatlari mavjud: Yashil energiyaga o‘tish – Quyosh, shamol, geotermal va gidroenergiya kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish orqali energiya turlarini ishlab chiqarish uchun ko‘mir, gaz yoki neftga tayanishning oldini olish mumkin. Energiyani tejash – energiya sarfini kamaytirish va samarali ishlatish, yangi texnologiyalarni tatbiq etish.

Binolarda energiya samaradorligi – binolarni yaxshilash, izolyatsiya qilish, energiya samarali qurilish materiallaridan foydalanish. Transport tizimida energiya samaradorligini oshirish – avtomobillarni elektr energiyasiga o‘tkazish yoki yoqilg‘i samaradorligini yaxshilash. Karbonni saqlovchi qishloq xo‘jaligi usullari – tuproqni to‘g‘ri boshqarish, organik qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va ekologik toza mahsulotlarni yetishtirish. Daraxt ekish va o‘rmonlarni tiklash – daraxtlar karbonat angidridni (CO₂) yutib olishda katta rol o‘ynaydi.

Xalqaro kelishuvlar va siyosatlar – Parij kelishuvi kabi global kelishuvlarga rioya qilish, davlatlar o‘rtasida iqlimga qarshi choralar haqida kelishuvlar qilish.

Karbon bozorini yaratish – karbon izini kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy mexanizmlar, masalan, karbon solig‘i yoki karbon kreditlari tizimini yaratish. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqish – karbonni ushlab qoladigan texnologiyalar, masalan, karbonni tutish va saqlash texnologiyalari (CCS) kabi yangi ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirish. Yashil texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash – atrof-muhitga zarar keltirmaydigan yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash – tabiiy resurslarni isrof qilmasdan boshqarish va tabiatni muhofaza qilish. Eko-harakatlar – shaxsiy iste'mol va transportdagi ekologik izni kamaytirish, masalan, velosipedda yurish, kam yoqilg'i ishlatadigan transport vositalariga o'tish.

Tabiiy resurslarni ishlatishda ehtiyotkorlik va ekologik turizmga yo'naltirish. Iqlim o'zgarishini yumshatish — bu faqat hukumatlar va yirik kompaniyalarning ishi emas, balki har bir insonning qo'shgan hissasi bilan amalga oshirilishi kerak bo'lgan global vazifa.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Чуб В.Е. Изменение климата и его влияние на гидрометеорологические процессы, агроклиматические и водные ресурсы Республики Узбекистан. - Ташкент: НИГМИ, 2007. - 132 с.
2. Шульц В.Л. Реки Средней АзииЛ.: Гидрометеоиздаз; 1965. -692с.
3. Шульц В.Л., Машрапов Р.М. Урта Осиё гидрографияси.- Тошкент: Уштурувчи, 1968. - 328 б.
4. Щеглова О.П. Питание рек Средней Азии.Ташкент: Изд во САГУ, 1960. - 243 с.
5. Хикматов Ф.Х.,, Сирлибоева З.С., Айтбаев Д.П. Куллар ва сув омборлари географияси, гидрологик хусусиятлари. Тошкент: Университет, 2000. - 122 б. 32. Хикматов Ф,Х.,, Айтбоев Д.П. Кулшунослик // Укув Кулланма.- Тошкент: Университет, 2002. - 156 б.
6. Хикматов Ф.Х.,, Якубов М.А., Айтбаев Д.П. Узан жараёнлари ва узан окими динамикаси. -Тошкент: Университет, 2004. - 57 б.
7. Хикматов Ф.Х.,, Айтбоев Д.П., Хайитов Ё.К.,. Умумий гидрологиядан амалий машгулотлар. - Тошкент: Университет, 2004. - 162 б. 351
8. Hikmatov F.H., Aytboev D.P., Yunusov G.X. Umumiy gidrologiya. O'quv qo'llanma. - Toshkent "Faylasuvlar nashriyoti", 2014. -144 b.
9. W. James Shuttleworth. Terrestrial Hydrometeorology. -Wileyblackwell. USA, 2012. 37. Pukh Raj Rakhecha, Vijay P. Singh. Applied Hydrometeorology. - Springer. USA, 2009.